

Kızılay vasıtasıyla Türkiye, kuraklık ve diğer doğal felaketlerin olumsuz etkilerinin üstesinden gelmelerine yardımcı olmak üzere son 5 yıl içerisinde çeşitli Afrika ülkelerine 7,5 milyon dolarlık yardımda bulunmuştur.

Türkiye'nin Afrika'da Artan Rolü: Pratik Çabalar ve Söylem Arayışları*

Turkey's Rising Role in Africa: Practical Efforts and Search for a Discourse

Mehmet ÖZKAN

Abstract:

Turkey's foreign policy towards Africa is one of the most prominent and novel development in Turkish foreign policy. Until recently, there have been two Africa images in Turkey – one is North Africa, the other one is Sub-Saharan Africa. This has some political and repercussions in the Turkish mindset. This article argues that a new and united Africa image is emerging as both Africa's receiving the same attention from Turkey. Since 2002, Turkey has pursued multilateral elements in advancing its opening to Africa. Humanitarian and development aid along with a huge interest in developing trade has been the main pillars. Turkish civil society has participated directly both in the developing relations with Africa and establishing a new Africa image in Turkey. Ankara's involvement in Somalia and other African countries indicates that Turkey is interested to be a "political player in the continent, not only an economic one, in the years to come.

Keywords: Turkey, Africa, Somalia, ODA, Humanitarian Aid, Turkish Foreign Policy

Başbakan Erdoğan Mart 2005'te Etiyopya ve Güney Afrika'yı ziyaret ettiğinde birçok Türk köşe yazarı, emekli diplomat ve popüler medya temsilcisi bu ziyareti Türkiye'nin sınırlı enerjisini boşa harcadığını öne sürerek eleştirmişti. Oysa bugün, Sahraaltı'na yönelik bu görüş, en fazla eleştiride bulunanların zihinlerinde dahi değişmiştir.

Giriş

Yakın zamana kadar Afrika, Türk dış politikası gündeminde ilk sıralarda yer almıyordu. Türkiye, 2005 yılını "Afrika yılı" ilan ederken, 2008 yılında ise elli Afrika ülkesinden temsilcilerin katılımıyla İstanbul'da ilk defa Türkiye-Afrika İşbirliği Zirvesi düzenlendi. Yine 2008 yılında, Türkiye'nin o dönemki Dışişleri Bakanı Ali Babacan, Türkiye'nin yeni dış politikası kapsamında Afrika'nın Türkiye için ayrı bir önemi olduğunu açıklamış ve bu doğrultuda, Afrika'da daha sonraki yıllarda yeni elçilikler açılmasına karar verilmiştir.¹ O zamandan bu yana Türk dış politikasının Afrika'ya yönelik dış politikası devlet nezdinde şekil almış ve aynı zamanda halk arasında da giderek artan bir şekilde gözle görünür bir hale gelmiştir.

Türkiye'nin Afrika ile ekonomik ve siyasi ilişkiler bakımından yeni bir sürece girmesi, bir başka ülkenin Afrika'ya açılmasından daha öte bir şeydir. Türklerin Afrika ile nispeten uzun bir geçmişe dayanan ilişkileri olmasına rağmen, özellikle de ekonomik göstergeler bakımından bu yeni süreç ileriye yönelik etkili bir yol izlemiş ve çok kısa bir zaman içinde başarılı sonuçlar elde edilmiştir. Her ne kadar Ankara'nın Afrika'ya yönelik ilk ciddi ilgisi 1998 yılına dayansa da söz konusu çaba ancak Adalet ve Kalkınma Partisi'nin (AKP) 2002 yılında iktidara gelmesinin ardından daha belirgin bir hâl almıştır. Türkiye'nin daha önce ihmal edilen bölgelere yönelik hızlı açılım süreci Başbakan Recep Tayyip Erdoğan ve Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu'nun sürekli çabaları sayesinde Afrika'da kendini ciddi bir şekilde göstermiştir. On sene öncesine kadar Afrika, Türki-

ye'deki televizyon kanallarında açlık, fakirlik ve çatışma görüntüleriyle tanınırken; bugün potansiyel bir ekonomi ve siyaset ortağı olmasının yanı sıra bir umut kıtası olarak da görülmektedir.

Tarihi Miras ve Afrika Algısı

Kuzey Afrika ve Sahraaltı Afrika olarak ikiye ayrılan coğrafi bölünmeye dayanarak Türkiye'nin iki belirgin Afrika algısından söz edilebilir. Her iki algı da, esasen Osmanlı zamanından beri süregelen tarihi gelişmelerden hareketle şekillenmiştir. Bu geçmiş, kıtaya yönelik klasik Türk dış politikasında da açık bir şekilde ifade edilmiştir. 15. ve 16. yüzyıllarda Osmanlı Devleti'nin bir parçası da olduğu için, Kuzey Afrika'nın bugüne kadar Türkiye ile nispeten güçlü ilişkileri olmuştur. Öte yandan Sahraaltı Afrika ile kurulan ilişkilerin geçmişi 19. yüzyıla dayanır, yani daha yakın zaman öncesine dayalı bir gelişmedir.

Coğrafi bölge olarak Sahraaltı Afrika, her zaman için sorunların, açlığın, hastalıkların ve iç savaşların hâkim olduğu uzak bir bölge olarak görülmüştür; bölge tarihi ise akademik ve politika geliştiren çevrelerin hiç ilgisini çekmemiştir. Ne var ki, Osmanlı Devleti'nin kuruluşunun 700. yıldönümünün resmi olarak kutlandığı 1999 yılından bu yana araştırmacılar, Afrika gibi o zamandan beri ihmal edilen Osmanlı tarihindeki bölgelere ilgi göstermeye başlamışlardır. Ancak Sahraaltı'na yönelik sürekli devam eden olumsuz algı hem AKP hükümeti, hem de sivil toplum örgütlerinin yakın zaman önce göstermiş oldukları çabalara değin ciddi bir değişim göstermemiştir.² Bu noktada şunu da belirtmek gerekir ki; Başbakan Erdoğan Mart 2005'te Etiyopya ve Güney

Afrika'yı ziyaret ettiğinde birçok Türk köşe yazarı, emekli diplomat ve popüler medya temsilcisi bu ziyareti Türkiye'nin sınırlı enerjisini boşa harcadığını öne sürerek eleştirmişti.³ Oysa bugün, Sahraaltı'na yönelik bu görüş, en fazla eleştiride bulunanların zihinlerinde dahi değişmiştir.

Afrika'nın iki coğrafi bölgesine yönelik bu iki farklı tutumu göz önünde bulundurduğumuzda, Türkiye'nin Afrika ile ilişkilerini üç ayrı döneme ayırabiliriz. İlk dönem, Osmanlıların Afrika ile hatırı sayılır ilişkilerinin olduğu döneme tekabül eden Türkiye Cumhuriyeti'nin 1923 yılında kurulmasına kadarki Osmanlı Devleti'nin Afrika ile ilişkilerini kapsar. 1923 ile 1998 yılları arasındaki süreç ise, Türkiye-Afrika ilişkilerinin en düşük seviyede olduğu ikinci dönem olarak görülebilir. 1998 yılının ardından Afrika Eylem Planı'nın kabulüyle birlikte Türkiye'nin Afrika'ya olan ilgisi gittikçe yeniden canlanmış sonra da en üst seviyeye ulaşmıştır.⁴

İlk dönemle ilgili olarak; Mısır, Libya, Tunus ve Cezayir gibi Afrika ülkelerinin tamamı veya bir kısmının Osmanlı hâkimiyeti altında olduğunu da göz önünde bulundurursak Osmanlı Devleti ile Kuzey Afrika arasında hatırı sayılır bir ilişki söz konusuydu. Aynı zamanda Osmanlı Devleti gerektiğinde temsilcilerini de göndererek Kuzey Afrika'daki İspanyol istilasını engelleme konusunda da önemli bir rol oynamıştır. Sahraaltı Afrika'da da Sudan, Eritre, Etiyopya, Cibuti, Somali ve hatta Nijer ve Çad gibi bazı Afrika ülkeleri kısmi olarak Osmanlı Devleti hâkimiyeti altında bulunuyordu. Sömürgecilik dalgası sırasında Osmanlı Devleti Portekiz yayılmasını dengeleme girişimiyle doğu Afrika'da aktif bir varlık göstermiştir. Kuzey Sahraaltı bölgesine gelince; Osmanlılar da kuvvetler dengesi sisteminin bir parçasıydılar ve bu kapsamda bugün Kuzey Nijerya, Nijer ve Çad'da hüküm süren Kanem-Bornu İmparatorluğu ile dostluk ve ittifak kurmuşlardı. Kanem-Bornu İmparatorluğu, Padişah III. Murat döneminde Osmanlı Devleti ile 1575 savunma anlaşması bile imzalamış ve bu anlaşmaya göre Padişah Kanem Bornu'ya askeri teçhizat ve araçlar göndermiştir.⁵

1861 yılından itibaren Osmanlılar Güney Afrika'da diplomatik temsilcilik bulundurmuştur. Cape Town'da PE de Roubaix'nin 18 Şubat 1861'de ilk fahri başkonsolos olarak atanması, sonraki yıllarda bir dizi fahri konsolos atamasını daha beraberinde getirmiştir. İlk Türk diplomat Mehmet Remzi Bey 21 Nisan 1914'te Güney Afrika'ya atanmış ve 14 Şubat 1916 tarihinde vefat edene kadar da görevine devam etmiştir.⁶

1923'te Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasının ardından Türkiye-Afrika ilişkileri en düşük seviyelere indi. Bu durum ise; yeni bir devlet yapısının oluşumu, bağımsızlığı güvence altına alma ve sömürgecilik gibi her iki tarafa da ait iç durumlardan kaynaklanmaktaydı. Türkiye, Soğuk Savaş yıllarında Kuzey Afrika devletleriyle hem ekonomik hem de siyasi ilişkilerini geliştirerek Afrika'ya daha fazla ilgi göstermeye başladı. Ancak bu ilişkiler Soğuk Savaş'ın iki kutuplu yapısıyla şekillenmesinden ötürü halkın kıtaya yönelik tarihi görüşünde ara sıra anlaşmazlıklar görülebiliyordu. Gana 1957 yılında bağımsızlığını elde ettiğinde, Türkiye Gana'yı tanımış ve daha sonrasında burada daimî bir büyükelçilik açmıştır. 1950'li yılların sonu ve 1960'ların başında Afrika'da başlayan dekolonizasyon süreciyle birlikte, Türkiye yeni bağımsızlık elde eden tüm ülkeleri tanımış, bu ülkelerle diplomatik ilişkiler kurmuş ve bunların birkaçında daimî elçilikler açmıştır. Ne var ki bu durum hiçbir önemli ve uzun vadeli ilişkiye dayanmamış ve Türkiye de ciddi biçimde Afrika ilişkilerine müdahil olmamıştır.⁷ Ancak şunu vurgulamak gerekir ki; 1970 yılından itibaren Türkiye'nin Kuzey Afrika ülkeleriyle ilişkileri sınırlı biçimde olsa da Türkiye'nin ekonomik ve siyasi ilişkilerini değiştirme çabaları sayesinde güçlenmiştir. Bu gelişmeye karşın Sahraaltı Afrika, zamanın Türk dış politikasında önemli bir konuma sahip olmamıştır.

Afrika'da dekolonizasyon süreci sonrasında, Türkiye dış politikasını değiştirme teşebbüsü olarak 1970 yılında bir açılım planı tasarlamış olmasına rağmen Afrika ile kalıcı olarak siyasi, ekonomik ve ticari ilişkilerini geliştirme fırsatını kaçırmıştı. Söz konusu bu plan ise, Türkiye'yi Batılı müttefikleriyle etkileşiminde zor bir durumda bira-

Güney Afrika'nın Türkiye'ye yönelik politikaları, Thabo Mbeki döneminde değişim göstermiştir. Başbakan Erdoğan, ilk Güney Afrika ziyaretini Mart 2005'te gerçekleştirmiştir.

kan Kıbrıs meselesi yüzünden ertelenmişti. Afrika ile daha güçlü ilişkiler kurma konusundaki eylem eksikliği, zamanın Türkiye gündeminde devam eden diğer meselelerin de kısmî bir sonucu olarak görülebilmesine rağmen asıl sebep, Türkiye'nin Afrika'da ne yapacağı konusundaki ilgi, bilgi ve strateji eksikliğinden kaynaklanmaktaydı. Türkiye'nin Afrika'ya açılması ancak 1990'lı yılların sonunda, Afrika Eylem Planı'nın 1998'de kabul edilmesiyle mümkün olmuştur. Söz konusu bu açılım özellikle AKP hükümetince ciddiye alınmış ve Türkiye'deki muhtelif sivil toplum kuruluşları tarafından da desteklenmiştir. Türk dış politikasının bu yeni Afrika yönelimini diğerlerinden farklı ve eşsiz kılan boyut, Türk toplumunda yeni ve birleşmiş bir Afrika imajı oluşturmayı ve yukarıda belirtilen iki Afrika algısını aşmayı amaçlıyor olmasıdır.

İnsanî Yardım ve Türkiye'nin Afrika Politikası

İnsani yardım ve kalkınma yardımı konusu, son on yıldır Türkiye'nin genel dış politikasında ve özellikle de Türkiye'nin Afrika politikasında en güçlü unsurlardan biri olarak yumuşak güç stratejisinin bir parçası olmuştur. Türkiye'nin resmi yardım ajansı olan Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı (TIKA), Türkiye'nin Afrika'ya yaptığı kalkınma yardımının bir parçası olarak Addis Ababa, Hartum ve Dakar'da bulunan üç bölgesel ofisi ve çeşitli ülkelerdeki irtibat bürolarıyla Afrika'da faaliyetlerini yürütmektedir.

TIKA, başlangıçta Orta Asya, Kafkasya ve Balkanlar'daki devletlerin değişim sürecine yardımcı olmak için kurulmuştu. Fakat 2003 yılından sonra, faaliyet alanlarını genişleterek daha kü-

resel bir yardım ajansına dönüşmüştür. Bu genişlemenin kapsadığı bölgelerden biri de Afrika olmuştur. Türkiye, kıtadaki TİKA ofisleri vasıtasıyla Afrika ile işbirliğini arttırmayı amaçlamakta ve hâlihazırda 37 Afrika ülkesinde projelerini hayata geçirmektedir. Türkiye aynı zamanda TİKA vasıtasıyla Afrika ülkelerine teknik yardım sağlamasının yanı sıra Afrika ile daha fazla işbirliği kurmak üzere diğer Afrika ülkelerinde ofisler açma niyetindedir. Cumhurbaşkanı Gül, Türkiye'nin kıtadaki önceliklerinin sağlık, eğitim, tarım, çevre, altyapı ve kapasite geliştirmeye katkı yapmak olduğunu ifade etmiştir.⁸

TİKA'nın faaliyetlerinin yanı sıra Türkiye, Afrika'ya yardım sağlamak üzere uluslararası kuruluşlardan da faydalanmaktadır. Örneğin Dünya Sağlık Örgütü, Dünya Gıda Programı (WFP) ve Kızılay vasıtasıyla Türkiye, kuraklık ve diğer doğal felaketlerin olumsuz etkilerinin üstesinden gelmelerine yardımcı olmak üzere son 5 yıl içerisinde çeşitli Afrika ülkelerine 7,5 milyon dolarlık yardımda bulunmuştur. Türkiye, 2008 yılında WFP aracılığıyla 3,5 milyon dolarlık insani yardım yaparken, 2009 yılında ise Afrika Birliği bütçesine 0,5 milyon dolarlık mütevazı bir bağış yapmıştır. Benzer şekilde 2007 yılında ise Türkiye, 49 üyesinden 33'ü Afrika'da bulunan ülkelerden oluşan Az Gelişmiş Ülkeler Zirvesi'ne İstanbul'da ev sahipliği yapmıştır. Türkiye bu zirvede söz konusu ülkelerin kullanımı için 20 milyon dolarlık bir kalkınma yardımı yapmıştır. Türkiye, 4. Az Gelişmiş Ülkeler Konferansı'na ise 2011 yılında ev sahipliği yapmıştır.

Son yıllarda Afrika ülkeleri yeni ortaklıklar kurmuş; ekonomik ve siyasi kurumlar veya ikili esasta hâlihazırda var olan ortaklıklarını yenilemişlerdir. Bu tarz stratejik ortaklıklar, ACP-EU'de (Afrika-Karayip-Pasifik ülkeleri) ile Çin, Japonya, Brezilya ve Hindistan gibi ülkelerle ayrı ayrı işbirliği kurma biçiminde yürürlüğe girmiştir. Türkiye-Afrika ortaklığı, en son stratejik halka olarak görülebilir. İlk Türkiye-Afrika işbirliği zirvesi, 18-21 Ağustos 2008 tarihleri arasında İstanbul'da "Ortak Bir Gelecek İçin Dayanışma ve İşbirliği" teması altında gerçekleştirilmiştir. Söz konusu zirve, Türkiye ve Afrika arasındaki

ekonomik ilişkiler bakımından birçok kişi tarafından başarı olarak görülmektedir. Bir sonraki zirvenin 2013 yılında bir Afrika ülkesinde gerçekleştirileceği kararı da dâhil olmak üzere bu zirvede birçok somut karara varılmıştır. Lesotho, Swaziland ve Mozambik'in katılmadığı zirve, Afrika Birliği'nin 50 üye ülkesinden liderleri ve temsilcileri bir araya getirmiştir. Zirveye dönemin Afrika Birliği Komisyonu Başkanı Jean Ping, 11 uluslararası kuruluş temsilcisi ve iş camiasından da yüzlerce kişi iştirak etmiştir. Zirve, kıdemli uzman ve bakanların hazırlamış oldukları "İstanbul Deklarasyonu" ve "Türkiye-Afrika Ortaklığı İçin İşbirliği Çerçevesi Belgesi" adı altında iki belgenin kabulüyle son bulmuştur.

Zirvenin iki temel hedefi vardı. İlk amaç, Türkiye'nin Afrika kıtasıyla bağlarını genişletip ticaret hacmini arttırma konusundaki ciddi çabasının bir parçası olarak, Türkiye'nin ciddiyetini ispat edebileceği bir ortam sağlamaktı. Görünen o ki Türkiye, Afrikalı liderleri ikna edebilmiş ve bu doğrultuda zirvenin sonunda Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği ile Afrika Birliği Ticaret, Sanayi, Ziraat ve Meslek Odaları Birliği ticari ilişkileri ileri seviyeye taşımak üzere Türk-Afrika Odası kurma konusunda ortak bir karara varmışlardır. Türkiye'nin ikinci hedefi ise; 2009-2010 döneminde BM Güvenlik Konseyi'nin geçici üyesi olabilme isteği konusunda Afrika ülkelerinin desteğini kazanmaktı. Eylül 2008'de BM Genel Kurulu tarafından gerçekleştirilen seçimde Türkiye 151 oy alarak bu hedefini gerçekleştirmiştir.

Türkiye'nin Afrika ile ilişkilerinde en çok tartışılan fakat en az anlaşılan alanlardan biri, Ankara'nın Darfur'a yönelik tutumudur. Türkiye'nin Darfur'a yaklaşımı, analistler ve insan hakları gruplarınca, çelişkili ve çifte standartlı olduğu gerekçesiyle eleştiri konusu olmuştur. Ne var ki, Türkiye'nin Darfur'a yönelik belirgin dış politikası daha yakın ve derinlemesine bir analiz gerektirmektedir. Bu konu, Türkiye'nin bölgesel ve küresel ilişkilerinde değişen rolü bağlamında incelenmelidir. Türkiye, Darfur'daki çatışmayı "soykırım" olarak tanımlayarak Sudan yönetimini ve lideri Ömer el-Bashir'i eleştiren Batı ile işbirliği yapmamıştır. Ancak Türkiye, Sudan ile resmi ilişkilerinde

1970 yılından itibaren Türkiye'nin Kuzey Afrika ülkeleriyle ilişkileri sınırlı biçimde olsa da Türkiye'nin ekonomik ve siyasi ilişkilerini değiştirme çabaları sayesinde güçlenmiştir. Bu gelişmeye karşın Sahraaltı Afrika, zamanın Türk dış politikasında önemli bir konuma sahip olmamıştır.

meydana gelen gelişmeleri ve insani trajediyi de inkâr etmemiştir. Ankara'nın Darfur'a ilişkin politikası esasen bir "pasif sessiz diplomasi" stratejisi ve Türkiye'nin Sudan ile gelişen ekonomik ve siyasi ilişkileri tarafından desteklenen yapıcı bir politikadır. Bu aynı zamanda uluslararası ve bölgesel ilişkilerle de mecbur kılınmaktadır.⁹

Afrika ile Ticari ve Kurumsal İşbirliği

Türkiye-Afrika ilişkilerinde yaşanan değişimi en iyi özetleyen şey ülkeler arasında giderek artan ticari ve kurumsal işbirliğidir. 2005 yılı, Türkiye'nin Afrika ile ilişkilerinde bir dönüm noktası olmuştur. 2005 yılında Türkiye'ye Afrika Birliği'nde gözlemci statüsü verilmiş, ve Birlik 2008 yılının Ocak ayında Türkiye'yi stratejik partner ilân etmiştir. Mayıs 2008'de ise Türkiye, Afrika Kalkınma Bankası'na katılmış ve hem Doğu Afrika Hükümetlerarası Kalkınma Otoritesi hem de Batı Afrika Ülkeleri Ekonomik Birliği ile ilişkilerini güçlendirmiştir. Türkiye Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu, Ankara'nın Afrika ile iş faaliyetlerini arttırma girişimlerinin bir parçası olarak sekiz İş Konseyi kurmuştur. Türk iş konseyleri Etiyopya, Mısır, Cezayir, Libya, Fas, Güney Afrika, Sudan ve Tunus'ta faaliyetlerini sürdürmektedir. Bu ilişkileri daha da hızlandırmak için Türkiye 2008 yılında Afrika'daki diplomatik temsilciliğini yarıdan fazla arttırarak kıtada bulunan 12 Türk elçiliğine ek olarak 21 yeni elçilik daha açmaya karar vermiştir. Türkiye'nin Afrika'da toplam elçilik sayısı 2012 itibarıyla 33'e çıkmıştır.

Siyasi ve kurumsal düzeydeki söz konusu gelişmeler önemini korurken, yükselen ikili ticaretle de Türkiye'nin Afrika'ya açılımının altı çizilmektedir. Türkiye'nin Afrika ülkeleriyle olan ticaret

hacmi 2003 yılında sadece 5,4 milyar dolarken; 2011 yılında bu değer ciddi bir artış göstererek 16 milyar doları aşmıştır. Türkiye ile Afrika ülkeleri arasındaki ticaret diğer ülkelerin de dikkatini çekmiştir. Örneğin Kasım 2010'da Fransa, ihaleleri kazanarak Çin'in büyüyen gücüne karşı koyabilmek üzere Afrika'daki Avrupa ortak ticaret misyonları için Türkiye ile birlik kurma konusundaki ilgisini açıklamıştır.¹⁰

Türkiye-Afrika iş toplantıları vasıtasıyla Türkiye ve Afrika arasındaki ilişkileri desteklemede oldukça aktif olan Türkiye İş Adamları ve Sanayiciler Konfederasyonu'na (TUSKON) göre, Afrika ülkeleri çoğunlukla mobilya, giysi, dayanıklı ev ürünleri, ev tekstil ürünleri, işlenmiş gıda, paketleme araçları, demir-çelik, elektrik aletleri ve yapı malzemeleri talep etmektedirler. Bu ise, Türkiye'nin Afrika'dan ithal ettiği petrol, ham madde, altın ve mineral gibi ürünlerle tezat oluşturmaktadır. Türkiye-Afrika ilişkilerinin mevcut yapısı geniş kapsamlı olmamakla beraber işbirliği potansiyeli de henüz keşfedilmemiştir. Örneğin Afrika ülkelerinin Türkiye'nin tarımsal uzmanlığına olan ilgisine dair işaretler vardır. Afrika Birliği Ticaret, Sanayi, Ziraat ve Meslek Odaları Birliği Başkanı Muhammed Elmasri, İstanbul zirvesi sırasında, Afrika'daki mevcut gıda krizine yol açan sebeplerin birçok Batılı ülke tarafından iyice anlaşılmadığını; ancak Türk tarım sektörünün, kötü koşullar altında gıda yetiştirme konusunda deneyimi olduğundan Türk tarım uzmanlığından faydalanarak bir işbirliği kurmanın çok değerli olacağını belirtmiştir.¹¹

2005 yılından bu yana, Türkiye ve Afrika ülkeleri arasında oldukça fazla sayıda öne çıkan toplantı gerçekleştirilmiştir. Bu toplantılar hem ba-

kanlık düzeyinde hem de özel sektör düzeyinde gerçekleştirilmiş ve o kadar yaygınlaşmıştır ki Türkiye'nin sadece "Afrika ile olan tarihi bağlarının yeniden canlandırıldığı" konusu da tartışmaya açık bir hâl almıştır.¹² Ancak Türkiye'nin Afrika'ya olan aşırı ilgisi, sadece tarihi bağları güçlendirmenin ötesine geçmiş görünmektedir. Türkiye, Afrika'yı uluslararası ilgi konusu hâline getirmeye çalışmaktadır. Cumhurbaşkanı Gül, Şubat 2009'da Kenya ve Tanzanya'ya gerçekleştirmiş olduğu ziyaretleri sırasında, iki tanesi dışında bütün Afrika ülkelerinin, Türkiye'nin BM Güvenlik Konseyi'ne iki yıllık geçici üyelik için adaylığını desteklemiş olduğuna işaret etmiştir. Bu şekilde Türkiye Cumhuriyeti'nin BM'de Afrika sözcüsü olacağını belirtmiştir. Bu tarz dayanışma ifadeleri 2008 Türkiye-Afrika Zirvesi'nden beri oldukça sık bir şekilde ifade edilmekte ve günümüzde de sık sık Türk liderlerinin konuşmalarında geçmektedir. Örneğin Cumhurbaşkanı Gül'ün yapmış olduğu bir konuşmasında, "hiç vakit kaybetmeden herkesin Afrika'ya tam bir ilgi göstermesi gerekmektedir ve bu anlamda Türkiye Afrika'ya karşı sorumluluğunu yerine getirmektedir," demiştir.¹³

Afrika'nın Türkiye'ye Yaklaşımı

Afrika'nın Türk girişimlerine yönelik yaklaşımı şimdye dek olumlu bir beklenti ve umudun birleşiminden oluşmaktadır. Çin ve Hindistan'ın ardından Türkiye'nin de, hızlı bir şekilde kıtaya neden ilgi göstermekte olduğu sorusuna Afrikalı ortakların hâlâ net bir cevabı bulunmamaktadır. Oysaki Türkiye'nin kıtada bir sömürge geçmişinin bulunmaması; eşit ortaklık ve geleceğe dair iyimserlik hususlarına vurgu yapması Afrikalı liderler arasında olumlu bir hava yaratmıştır.¹⁴

Sahraaltı Afrika'nın Türkiye ile ilişkileri geliştirme konusundaki ilgisizliği, yakın zaman öncesine kadar ekonomik gelişmeyi engelleyecek düzeyde ağır basıyordu. Bu trend, 2002'den beri küresel ilişkilerde Türkiye'nin artan ekonomik potansiyeli sayesinde değişim gösteriyor gibi görünmektedir. 1998'den bu yana Türkiye, Güney Afrika Gümrük Birliği (SACU) ile Serbest Ticaret Anlaşması imzalama konusunda aşırı

Başbakan Erdoğan'ın açlık ve Somali'deki krizi BM'ye taşınması, kalıcı çözüm bulma konusunda Türk hükümetinin kararlı olduğunun göstergesidir.

ilgi göstermektedir; ancak özellikle SACU'nun en büyük ekonomisi olan Güney Afrika Cumhuriyeti (GAC) bu konuda isteksizdi. Belki de Türkiye'nin yeni statüsünün tanınmasının bir göstergesi olarak, GAC Ticaret ve Sanayi Bakanlığı ilk kez Mayıs 2009'da SACU ve Türkiye arasındaki serbest ticaret anlaşması potansiyeli için olumlu yaklaşmıştır.¹⁵

Son yıllarda Afrikalıların Türkiye'deki iktisadi faaliyetleri de, başta finans sektörü olmak üzere ciddi bir artış göstermiştir. Örneğin GAC Standard Bankası, 1999 yılından beri Türkiye'de faaliyetini sürdürmekle birlikte 2002 yılında bir Türk broker firmasını satın almıştır. Ancak en önemli gelişme, 2007 yılında Standard Bank başlangıç olarak yüzde 67'lik bir hissedarlıkla Dundas Ünlü Türk yatırım bankacılığı ve aracılık şirketindeki çoğunluk hissesini satın aldığına gerçekleşmiştir. Yeni ismi Standard Ünlü ile Standard Bank'ın işi büyük ölçüde geliştirip, Türkiye'de bulunan bankacılık hizmetlerine muhtemelen

Türkiye, Sudan ile resmi ilişkilerinde insani trajediyi inkâr etmemiştir. Ankara'nın Darfur'a ilişkin politikası esasen bir "pasif sessiz diplomasi" stratejisi ve Türkiye'nin Sudan ile gelişen ekonomik ve siyasi ilişkileri tarafından desteklenen yapıcı bir politikadır. Bu aynı zamanda uluslararası ve bölgesel ilişkilerle de mecbur kılınmaktadır.

daha fazla yatırım yapması beklenmektedir. Başta kıtadaki kilit önemdeki ülkelerden olmak üzere, Afrika'nın Türkiye'ye yönelik ihracatı da 2002 yılından beri artış göstermektedir. 2002'de 212 milyon dolardan 2008 yılında 1503 milyon dolara sıçrayan Güney Afrika örneğinde artış miktarı oldukça önemlidir. Benzer bir sıçrama Nijerya, Fildişi Sahili, Etiyopya ve diğer ülkelerden Türkiye'ye yönelik gerçekleştirilen ticaret hacminde de gözlenebilmektedir. Afrika tarafındaki değişim en iyi şekilde ise Türkiye-Afrika ilişkilerinin savunma boyutunda örneklendirilmektedir. Türkiye'nin Türk ordusuna Rooivalk saldırı helikopterlerinden alma konusundaki ilgisi uzun zamandır devam etmektedir. 1990'lardan beri Türkiye, bu talep üzerine Güney Afrikalı yetkililerin kapısını çalmaktadır, ancak Kürt meselesi dolayısıyla o dönemki Başkan Nelson Mandela yönetimi bu isteği geri çevirmişti. Mandela'nın, Atatürk Barış Ödülü'nü 1992 yılında kabul etmeyi reddetmesi ve 1995 yılında Güney Afrika'nın Türkiye'ye silah ambargosu uygulaması üzerine taraflar arasındaki ilişkiler daha da gerginleşmiştir.¹⁶ Ne var ki, ülkenin Türkiye'ye yönelik politikaları, Mandela'nın halefi Thabo Mbeki döneminde değişim göstermiştir. Başbakan Erdoğan, ilk Güney Afrika ziyaretini Mart 2005'te gerçekleştirmiş ve Ağustos 2008'de de dönemin Güney Afrika Başkan Yardımcısı Phumzile Mlambo-Nguka, İstanbul'daki Türk-Afrika Zirvesi'ne katılmıştır. Ayrıca görünen o ki, Haziran 2006'dan beri Türkiye'nin Rooivalk talebine Güney Afrikalı yetkililer sıcak bakıyorlar; nitekim Güney Afrika Cumhuriyeti Kamu Teşekkülleri Bakanı Alec Erwin, bir basın toplantısında Rooivalk'ı tanıtacaklarını duyurmuş ve buna ilişkin olarak

"[Türkiye ile] teknoloji transferi konusunda yüksek seviyede bir paylaşım olacaktır... ve bu sadece Rooivalk için değil, Türkiye ile giriştiğimiz herhangi bir program için de geçerlidir," ifadesinde bulunmuştur.¹⁷

Somali ve Türkiye'nin Afrika Politikasında "Yeni" Döneme Doğru

Türkiye'nin Afrika açılımının başladığı 1998 yılından beri Afrika'daki hiçbir gelişme Doğu Afrika ve özellikle de Somali'deki açlık krizi kadar Türkiye'nin dikkatini çekmemiştir. Birçok sivil toplum kuruluşunun yanında iktidar ve muhalefetiyle Türk halkı duyarlılık göstermiş olup, bu durum Türkiye-Afrika ilişkilerinde yeni bir dönemin başlangıcı olarak görülebilir. Eğer son dönemdeki Türkiye'nin Afrika'ya yönelik aktif dış politikası temel olarak üç döneme ayrılırsa bu daha net görülecektir.

1998 yılında Afrika'ya Açılım Planı'nın kabul edilmesinden 2005 yılında Türkiye'de "Afrika Yılı" ilan edilmesine kadar olan süreyi içeren ilk dönemi daha çok altyapı ve diplomatik hazırlık dönemi olarak görmek gerekir. 2005-2011 arası ise ilişkilerin derinleştirilmeye çalışıldığı, diplomatik varlığın yeni açılan elçiliklerle pekiştirildiği ve Türkiye'de Afrika'ya yönelik ilginin arttığı bir dönem olarak görmek ve birçok açıdan Türkiye'nin uzun vadeli Afrika siyaseti için bir nevi güç temerküzü yaptığını söylemek mümkündür. Türkiye'nin Afrika Birliği'nde gözlemci olması, Afrika Kalkınma Bankası'na üye olması ve en önemlisi 2008 yılında İstanbul'da yapılan Türkiye-Afrika Zirve Toplantısı, ilişkilerin ku-

rumsal boyutunu derinleştirmeye çalışırken; hızla artan ticari ilişkiler ve sivil toplum faaliyetleri ise sosyal ve ticari ilişkileri karşılıklı çıkar etrafında yeniden kurmayı amaçlıyordu. Türkiye'nin Somali'deki açlık krizine yaklaşımı ve öncülük etmesi, Türkiye-Afrika ilişkilerinde üçüncü dönemin başladığının göstergesidir. Bu dönem şimdiye kadar oluşturulan güç temerküzünün Afrika'da sorun çözmek için etkin bir şekilde kullanılması zorunluluğunu getirmesi yanında, bir nevi Türkiye'nin Afrika'daki gerçek etkisinin ölçülmesi için de temel bir veri olacaktır.

Bu açıdan bakıldığında, Türkiye'nin Afrika'daki ilk sınavı Somali olacak gibidir. Başbakan Erdoğan'ın açlık ve Somali'deki krize çözüm bulma konusunu BM'ye taşıması, Somali'ye yeni bir elçinin atanması ve şimdilik niyette de kalma Somali'deki krize kalıcı çözüm bulma isteği Türk hükümetinin bu konuda kararlı olduğunun göstergesidir. İstanbul'da yapılan Somali toplantılarını bu çerçevede görmek gerekir. Fakat tüm bunlara rağmen Türkiye'de Afrika'ya yönelik olarak nasıl bir stratejik yaklaşım geliştirilmesi gerektiği konusu yeterince ilgi çekmemektedir. Somali ve açlık krizi etrafında Türkiye'de yaşanan tartışmaların da gösterdiği gibi, Türkiye'nin Afrika'ya bakışı çoğu zaman sloganik olmak üzere daha çok batı-karşıtlığı, batıyı suçlama ve sömürgecilik temelli olmaktadır. Tüm bunlar Türkiye'de Afrika konusundaki tartışmaların sığlığını göstermesinin yanında, yeterince okumadan yorumlama geleneğinin sonucudur. O halde Türkiye'nin muhtemel bir Afrika ya da Somali politikası ne olmalıdır ve neleri temel almalıdır sorusu ile bu sorulara verilecek cevaplar önümüzdeki dönemde Türkiye-Afrika ilişkilerinin gidişatını belirleyecektir.

Sonuç

Türkiye'nin Afrika'ya açılması hem Türkiye'nin iç değişimi hem de küresel siyasal ekonomideki değişimin bir sonucudur. Türkiye'nin iç değişimi, ekonomide geleneksel Türk ortaklarına meydan

okumakta ve küresel siyasal ekonomik gücün şekillenmesinde yaşanan değişim doğrultusunda ticaret alternatiflerini çeşitlendirmeyi amaçlamaktadır. Uluslararası sistemdeki bir değişim, ülkelerin yeni ortaya çıkan bir sistemde kendi çıkarlarını tayin etmelerine yol açar. Türkiye ise böylesi değişimlere karşılık olarak çok yönlü bir dış politika belirlemekte ve sadece yakın komşularıyla değil aynı zamanda diğer bölge ve kıtalarla da ekonomik ve siyasi ilişkilerini geliştirmektedir. Türkiye'nin Afrika'ya açılımı da işte bu yeni Türk dış politikasının ayrılmaz bir parçasıdır.

Daha geniş bir açıdan bakılacak olursa ortaya çıkan çok yönlü dış politika Afrika'ya açılımın teorik temelini oluştururken; Türkiye'nin Afrika ile artan siyasi ve ekonomik ilişkileri hükümet ile iş dünyası arasındaki sorunsuz bir işbirliğini temsil etmektedir. Ayrıca bu noktada şu da ilginçtir ki; 2009 küresel ekonomik krizinin ardından Türkiye'nin Afrika'ya açılımı, küresel ekonomik erimenin etkisini azaltmak üzere yeni pazarlar açma bakımından daha fazla önem kazanmıştır. Türkiye'nin giderek Afrika'yla ilişkilerini arttırması yakın gelecekte de devam edeceğe benzetilmektedir, nitekim hâlihazırda bunu destekleyecek sağlam bir ekonomik ve sosyal temel bulunmaktadır.

Fakat uzun vadede Türkiye'nin Afrika'daki derinliğini ve kalıcılığını sadece artan ticaret hacmi değil, Somali dâhil kıtadaki diğer sorunlara çözüm bulmaya katkı yapıp yapamaması belirleyecektir. Türkiye özellikle Somali sorununa gösterdiği yakın ilgiyi bir barış getirme girişimine dönüştürebilir ve başarılı olabilirse, bu durum aynı zamanda Türkiye'yi Afrika kıtasına sadece ekonomik bir gözle bakan Hindistan, Çin ve Brezilya kategorisinden çıkarıp hem siyasi hem de ekonomik gözle kıtaya bakan ABD, Fransa ve İngiltere ile aynı kategoriye sokacaktır. Bu durum Türkiye-Afrika ilişkilerini yeniden ve farklı gözle değerlendirme ihtiyacı yanında kapsamlı bir Afrika stratejisinin de gerekliliğini ortaya koymaktadır.

DİPNOTLAR

- * Bu yazı yazarın "Turkey's Rising Role in Africa", *Turkish Policy Quarterly*, Cilt 9, No 4, Kış 2010/2011, ss. 93-105, makalesinin gözden geçirilmiş ve eklemelerle yeniden düzenlenmiş halidir.
- 1 Ali Babacan'ın bir grup Afrika ülkesine yönelik konuşması, New York, 24 Temmuz 2008, http://africa.mfa.gov.tr/speech-by-h_e_-babaca-to-the-group-of-african-countries-at-the-un_-24-july-2008.en.mfa (Erişim Tarihi: 20 Eylül 2012)
- 2 Mehmet Özkan ve Birol Akgün, "Turkey's Opening to Africa", *The Journal of Modern African Studies*, Cilt 48, No:4, 2010, s. 525-546.
- 3 Özdem Sanberk, "Gül döneminde Türk dış politikası", *Radikal*, 21 Ağustos 2007, Aslı Aydıntaşbaş, "Etiyopya mı?", *Sabah*, 3 Mart 2005.
- 4 Mehmet Özkan, *Turkey Discovers Africa: Implications and Prospects*, SETA Policy Brief, No. 22, 2008.
- 5 Numan Hazar, "The Future of Turkish-African Relations", *Dış Politika*, Cilt: 25 No.3-4, 2000, s. 109-110.
- 6 Serhat Orakçı, "The Emerging Links between the Ottoman Empire and South Africa", *International Journal of Turkish Studies*, Cilt:14, No: 1-2, 2008, s. 47-60; Mehmet Özkan, "What Drives Turkey's Involvement in Africa?", *Review of African Political Economy*, Cilt 37, No 126, 2010, ss. 533-540.
- 7 Numan Hazar, "The Future of Turkish-African Relations", *Dış Politika*, Cilt 25, No: 3-4, 2000, s. 109-110.
- 8 Abdullah Gül, "Africa's development needs: State of implementation of various commitments, challenges and the way forward", Remarks by President of Turkey in New York, 22 September 2008, <http://www.un.org/ga/president/62/ThematicDebates/adn/turkey.pdf> (Erişim Tarihi: 20 Eylül 2012)
- 9 Ankara'nın Darfur'a yönelik politikası ve tutumu hakkında daha detaylı bilgi için bkz. Mehmet Özkan ve Birol Akgün, "Turkey's Darfur Policy: Convergences and Differentiations from the Muslim World", *Insight Turkey*, Cilt: 12, No: 4, 2010, s. 147-165.
- 10 "France seeks Turkey as Trade ally in Africa", *EU Business*, 9 Kasım 2010, <http://www.eubusiness.com/news-eu/france-turkey-china.6v4> (Erişim Tarihi: 20 Eylül 2012); Mehmet Özkan, "Türkiye'nin Afrika Politikası 2010", (der.) Burhanettin Duran, Kemal İnat ve Mesut Ozcan, *Türk Dış Politikası Yıllığı 2010*, SETA: Ankara, 2011, s.523.
- 11 J.C.K. Daly, "Turkey courts Africa", *Eurasia Daily Monitor*, Cilt: 5, No:183, 23 Eylül 2008.
- 12 Abdullah Gül, "Turkish foreign policy in the new era" Lecture at USAK, 16 December 2009, <http://www.turkish-weekly.net/ar-ticle/338/full-text-of-turkish-president-abdullah-gul-39-s-lecture-on-39-turkish-foreign-policy-in-the-new-era-39-at-usak.html> (Erişim Tarihi: 20 Eylül 2012)
- 13 Abdullah Gül, "Turkish foreign policy in the new era" Lecture at USAK, 16 Aralık 2009
- 14 Tom Wheeler, "Turkey's outreach to Africa", 25 Ağustos 2008, <http://www.saiia.org.za/diplomatic-pouch/turkeys-outreach-to-africa.html> (Erişim Tarihi: 20 Eylül 2012)
- 15 Peter Delonno, "Turkey gets on with business - on its own terms", *Business Report*, 9 Haziran 2009, s. 20, <http://www.busrep.co.za/index.php?fArticleId=5026771>; Mehmet Özkan, "A New Actor or Passer-by? The Political Economy of Turkey's Engagement with Africa", *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, Cilt: 14, No: 1, 2012, s. 113-133.
- 16 Tom Wheeler, *Turkey and South Africa: Development of Relations 1860-2005*, SAIIA Report No. 47, 2005, s. 17-22.
- 17 *Business Report*, 1 Haziran 2006, <http://www.busrep.co.za/index.php?fSectionId=561&fArticleId=3272460> (Erişim Tarihi: 20 Eylül 2012)